

FILOLÓGIA

MADÁRNÁL SEBESEBBEN

– ADALÉK PETŐFI-FILOLÓGIÁNKHOZ –

„... A Petőfi bölcsőjénél egészen bizonyos, hogy legalább annyi szláv dallam hangzott el, amennyi magyar, ... ha ma elemezzük a Petőfi-rejtélyt, egyre több vonást ismerünk fel, amelyek a magyar lehetőségektől messze vannak, azt merem mondani *felette* vannak. ...”

Móricz Zsigmond (1939)

Petőfi-filológiánk mindmáig adós a költő édesanyja és dajkái által őrzött és továbbadott szlovák folklór, a korai – és iskoláskori, hiszen 1831-ben és 1833-ban is időztek itt Petrovicsék – kiskőrösi környezet hatásának vizsgálatával Petőfi életművében.¹ Holott életrajzírói sohasem titkolták szlovák származását, sem álmagyarkodás, sem tudatlanság nem készíthette erre őket. Illyés Gyula összefoglaló Petőfi-életrajza² is egyértelműen tanúsítja a szülőhely lakóinak és Hruz Máriának anyanyelvi hovatartozását: „Egy kis alföldi faluban, Kiskőrösön egy parasztházban, amely semmiben sem különbözött az ország ezer meg ezer parasztházától, egy kicsi feketehajú asszony fölkiált, vajúdik. Szlovákul jajong. Napközben rendesen magyarul beszél, de az ima és a sírás gyermekkorá szavait szakítja föl benne. ...” – s később: „A lutheránus templomban, ahol a kisedet megkeresztelik – sietve, még születése napján, mert oly gyöngécskének látszik, hogy a bába egy napnyi életet sem jósol neki – szlovákul zümmög a zsoltár. Jórészt ezen az édes, hegyipatakcsörgésű nyelven adják tovább a jámbor asszonyságok is a híreket az újszülöttről – szerencsére hétről hétre erősödik.”

Filológiánk mulasztásának okát is inkább az ilyen szempontból számbajöhető anyag felgyűjtetlenségében, illetve a gyűjtött anyag

¹ Lásd: IZES MIHÁLY: *Kiskőrös irodalma*, Kiskőrös az irodalomban - Tanulmány és szemelvények – Kézirat, 1976. p. 7–8. és X. (Letét a kiskőrösi Petőfi Sándor Könyvtár helytörténeti anyagában, megjelenik a Petőfi Sándor Társaság – Kiskőrös – kiadványai sorozatban).

² ILLYÉS GYULA: *Petőfi Sándor*. Szépirodalmi, Bp. 1974. p. 10., 13–14.

kiadatlanságában³ kell keresnünk, semmint valamiféle ál-nemzeti elfogultságban, hiszen a Hruz és Petrovics családok eredetét és nyelvhasználatát a Petőfi-kutatás — elsősorban Mezősi Károlyt⁴ kell külön is említenünk — végül is föltárta már. Alábbi adalékunk tehát a hiány jelzésével a kutatás, és az azt megalapozó gyűjtés és rendszerezés meggyorsítására, fokozására szeretne ösztönözni ugyanúgy, mint a kisszámú hasonló korábbi közlés.⁵

Petőfi Sándor *Elvándorol a madár . . .* című, 1846 márciusában Szalkszentmártonban keletkezett költeményének néhány sora⁶ szinte

³ a) Mindössze négy kiadványt sikerült felkutatnom, ebből kettőt tanulmányozhatam. *A Mit énekelnek a Borsod — Abauj — Zemplén megye-i szlovákok?* címűhöz, valamint a békés megyei gyűjtés anyagát tartalmazó kötethez nem sikerült hozzájutnom.

b) *A Rozmárín zeleny (Szlovák folklóre Esztergom környékéről)*, Gyűjt. és szerk.: DR. KÁLMÁNFI BÉLA Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége kiadása, Bp. 1973.) 45. lapján olvasható a *Zahucsali hori* (Gyűjtés helye: Sárísáp, ideje: 1962, adatközlő: GYARMATI PÁL, 69 éves), madár-motívum nélküli változata.

c) *A 100 magyarországi nemzetiségi népdal* (Népművelési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya kiadása, Bp. 1955. 16.) — kottával —, és 78. lapján ugyancsak a kiskörösítől eltérő változatban közli; ebben a madár-motívum helyén a vízben is visszacsillanó, vissza-látszó („obratni”) kövek, vissza nem hozható ifjúság metafora szerepel. (Gyűjtés helye: Pitvaros; az adatközlőt, a gyűjtés évét a kiadvány nem jelzi.)

d) A variálódás vizsgálata jelen adalék közzétételekor nem feladatunk; a kiskörösi változat madár-motívumának egyedülisége — amit a további gyűjtés igazolhat vagy cáfolhat — a népdal nagy földrajzi elterjedtsége mellett a néprajzi tudományosság számára is két lehetséges magyarázatot tartalmaz:

I: A variációk különbözősége a Kiskörösré — 1718-ban! —, és Pitvarosra, Sárísápra betelepült szlovákok eredeti lakóhelye, illetve az áttelepülés ideje szerinti változatok rögzülései; így a szlovákiai szlovák folklóre vizsgálata adhat felvilágosítást kialakulásukról.

II.: A variációk Szlovákiából átszárnozott közös alapszövegből Magyarországon alakultak ki az áttelepülést követő környezet magyar és más nemzetiségű folklórájuk hatására, és a folklóralkotások variálódásának egyetemességéről szolgálnak adalékkal.

⁴ MEZŐSI KÁROLY: Petőfi anyja In: *Itt születtem én ezen a tájon . . .* Kkinét, 1973. p. 77–89.

⁵ Ezek:

a) DIENES ANDRÁS közlése, DIENES A.: *A fiatal Petőfi* Bp. 1968. p. 38. és jegyzete: p. 266. (Hivatkozás ANDOR SEBERINY *Maria Hruz* című, a Národne Noviny 1873. — 4. évf. — II–13. számában megjelent írására). ANDOR SEBERINY — SEBERÉNYI LAJOSNAK, PETŐFI selmeci iskolatársának és barátjának, a selmeci Magyar Társaság elnökének öccse — emlékezése szerint édesanyja, KRÍZ KATALIN PETŐFI édesanyjától — aki „nótás lány volt” — tanulta a *Lučenie, lučenie, však je to teška vec . . .* kezdetű dalt.

b) IRÁNYI ISTVÁN KISS JÓZSEF: *Petőfi aszódai és selmeci iskolatársának daloskönyve* (ItK. 1973. I. sz. p. 99–108.), mely NEUMANN KÁROLY dalgyűjteménye alapján a PETŐFIT Aszódon és Selmecen körülvevő — nagyrészt népi — magyar, szlovák és német dalkincset ismerteti.

Mindkét közlés 19. századi források alapján állítja ugyanazt, amit a Kiskörösrőn 1975-ben gyűjtött tót népdal szövege is bizonyít, s aminek jelentőségét hangsúlyozzuk szerény adalékunkkal.

⁶ *Petőfi Sándor Összes Költeményei*. Szépirodalmi, Bp. 1974. 444–5.

szó szerinti egyezést mutat egy 1975-ben Kiskőrösön gyűjtött tót népdal szövegével,⁷ mely a gyűjtő közlése (és a 3. számú jegyzetben jelzett kiadványok) szerint valamennyi szlovák nyelvszigeten ismert Magyarországon, bár vidékenként eltérő változatokban.

A tót népdal és a vers egyaránt az *elmúlt élet, illetve — ifjúkor = elszálló madár* metafora hasonlító és hasonlítottja közötti azonosságot és különbözőséget használja fel. A magyar népköltésben ismeretlen a madár-kép ilyenfajta jelentésű újraköltése,⁸ és annak lehetőségét is el kell vetnünk, hogy a Petőfi-vers folklorizálódott volna a magyarországi szlovákság körében, hiszen a népdaltól idegen versformában íródott.

Herman Ottó kiadatlan, 1964-ben Sebestyén Gyula hagyatékában Schelken Pálma által megtalált tanulmányának, az *Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága*⁹ címűnek egy mondatával közelíthetjük meg a valóságot leginkább, mely szerint: „... Petőfi valóban a nép szellemét vitte a madár képében is a Parnasszus magaslatára.” S a népbe — Petőfinél — a szlovákság éppúgy beletartozik, mint a magyarok, székelyek, szerbek és egyéb nemzetiségek. De Herman Ottó tanulmánya figyelmeztet bennünket arra is, amit később — ugyancsak helyesen — Sőtér István hangsúlyozott így:¹⁰ „Petőfi-nek épp a népköltészeti termése: túlhaladás a romantikán.” Ennek tanúi lehetünk az említett Petőfi-vers és az annak előzményeül föltételezett kiskőrösi tót (szlovák) népdal összevetésekor; mikor is a szlovák folklórból átvett „reális” (ez Herman Ottó jelzője) metafora megőrzésével egyidőben a népköltési forma meghaladását is érzékelhetjük, egy — az ösköltészetre visszautaló gondolatrítmusú — szabadvers kialakulását.

A madárnál

Mi száll tova még sebesebben? . . . az élet!

De, mint a madár, ez nem tér többé vissza.

⁷ Marosi Teréz gyűjtése. Énekelte: OCSKAI PÁL, 73 éves; Kiskőrös – Erdőtelek (Zahora) az adatközlő 3/b jegyzetünkben jelzett változatban is ismeri! A madár-motívumot tartalmazó változat teljes szövegét és fordítását a 11. lábjegyzetben közöljük.

⁸ A magyar népköltés a kultúrózó madár képében a hűtlen szeretőt, esetleg az elpusztult vagy raboskodó szeretőt jeleníti meg; máskor a madarat mintj üzenet — levél — vívót említi. „A visszatérő madár — vissza nem térő idő” — különböztető metaforát nem használja.

⁹ A *népköltés madarai* című fejezete elhangzott a Magyar Rádióban: Kossuth-adó, 1975. október 16-án, 22³⁰–22⁴⁰ között.

¹⁰ SÓTÉR ISTVÁN: *Petőfi és a világlíra. Petőfi tüze*. Kossuth–Zrínyi, Bp. 1972. 313.

— kérdezi-feleli a Petőfi-vers, mintha csak a népdalt ismételné:¹¹

*Azsda sza to tacsza
Estye aj navratyi,
Ale moja mladoszty
Ta sza nyenavratyi.*

*Talán az a madár
Egyszer majd visszatér,
De fiatal korom
Vissza sohasem tér.*

Közlésünk általánosan érvényes vagy véletlen egyezőségű voltát, túlmenően az eddigi szórványos vizsgálódások eredményein (lásd az 5. számú jegyzetet), csak a további gyűjtés, rendszerezés, összehasonlító kutatás döntheti el. Ennek hiánya viszont Petőfi-filológiánk olyan mulasztása, mely — nem veszélve az adatközlők idős voltából adódó veszélyekről, a hagyományozódás Petőfi — korabeli népdalokat őrző rétegének változásáról — mindenekppen akadályozza az életmű teljesebb megismerését, s azt, amit Illyés Gyula Petőfi születésének 150. évfordulóján mondott beszédének¹² egy részletével így összegezhettünk:

„A nemzetek és nemzetiségek közti béke — fájdalmasan időszerű ma is, akár akkor amidőn ő ebbe vetette legfőbb reményét. Legyen bátorságunk változatlanul ebben hinnünk, ezért küzdenünk.”

ÍZES MIHÁLY

¹¹ A népdal tót — szlovák — szövegét a magyar kiejtés szerinti átírásban, a magyar nyelvű fordítást DR. SZARKA ISTVÁN átültetésében közöljük.

Eredeti	Nyersfordítás	Műfordítás
(Marosi Teréz gy.)	(Ízes Mihály)	(Dr. Szarka István)
Zahucsali hori,	Susogtak a hegyek,	Zúgják mind a hegyek,
Zahucsali leszi,	Susogtak a fák,	Zúgja a nagy vadon,
Kgyezse sza pogyeli	Hova lettek	Hova, merre tűnt el
Moje mladje csaszí.	Fiatal óráim.	Én fiatal korom.
Csaszí, moje csaszí,	Órák, óráim,	Én fiatal korom
Ver sza mi pogyeli,	Eltűntek bizony,	Elszállt nagymessze már,
Tami uletyeli	Elrepültek ők	Elszállt, elrepült, mint
Sz tacsenszi do poli.	Madárkakkal a mezőre.	A mezei madár
Azsda sza to tacsza	Talán az a madár	Talán az a madár
Estye aj navratyi,	Mégis, hej, visszatér,	Egyszer majd visszatér,
Ale moja mladoszty	De ifjúságom	Én fiatal korom
Ta sza nyenavratyi.	Nem tér vissza	Vissza sohasem tér.

Itt mondok köszönetet MAROSI TERÉZNEK önzetlen segítségéért és DR. SZARKA ISTVÁNNAK a műfordítás elkészítéséért. — I. M.

¹² ILLYÉS GYULA: Emlékbeszéd Petőfi Sándorról. FISCHER SÁNDOR: *Retorika*. Kossuth, Bp. 1975. p. 305.